

УДК 342.92

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57-73-79>

Денис СЕВОСТ'ЯНЕНКО, ад'юнкт

ORCID ID: 0000-0001-5443-4179

e-mail: sevostianenko@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ПЕРЕДАЧАМИ ТОВАРІВ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Вступ. Актуальною потребою у сфері забезпечення національної безпеки залишається необхідність здійснення контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, оскільки такі процеси супроводжує ризик отримання вказаних товарів міжнародними терористичними угрупованнями, міжнародними злочинними організаціями та урядами держав, щодо яких запроваджені обмежувальні заходи. Мета статті полягає у формуванні практичних пропозицій щодо вдосконалення врегулювання державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання.

Методи. Під час здійснення дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, а також формально-юридичний метод.

Результати. Результатом аналізу дослідження, здійсненого представниками Київської школи економіки та Міжнародної робочої групи Єрмака–Макфола, стало встановлення необхідної інформації щодо обсягу імпорту державою-агресором деяких видів товарів подвійного використання, а також про шляхи постачань таких товарів. Як виявилось, третина таких імпортованих товарів виготовлені компаніями, що зареєстровані в державах, які запровадили певні обмеження щодо таких передач і значна частина з яких є учасницями Вассенаарської домовленості. Ця домовленість не передбачає здійснення обміну інформацією щодо переданих товарів подвійного використання (крім тих, що охоплюються Чутливим переліком та Дуже чутливим переліком). Існування положення, що встановить необхідність обміну інформацією про здійснення міжнародних передач усіх товарів подвійного використання до держав, що не є учасницями вказаного режиму експортного контролю, спонукатиме уряди держав-членів посилити національний контроль за міжнародними передачами таких товарів.

Висновки. Розроблено декілька висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення врегулювання державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання. Зокрема, необхідність розробки Міністерством закордонних справ України, по-перше, проєкту змін до Установчих документів Вассенаарської домовленості щодо започаткування здійснення обміну інформацією між державами-членами про передачі всіх товарів подвійного використання до держав, що не є учасницями домовленості, а по-друге, плану досягнення консенсусу з іншими державами-членами щодо впровадження таких змін.

Ключові слова: військово-технічне співробітництво, товари подвійного використання, Вассенаарська домовленість, експортний контроль, правове регулювання, адміністративне право, міжнародні договори.

Вступ

Загроза отримання товарів подвійного використання терористичними організаціями та урядами держав, щодо яких запроваджені певні обмежувальні заходи, спонукає світову спільноту здійснювати заходи контролю за їхніми міжнародними передачами, адже такі товари можуть бути використані для виготовлення зброї масового ураження, засобів її доставки, а також звичайних озброєнь. Особливу турбованість викликають численні повідомлення про виявлення елементів іноземного виготовлення в озброєнні та військовій техніці, що використовується державою-агресором, а також інформація про імпорт такою державою інших типів товарів подвійного використання для посилення спроможностей власного оборонно-промислового комплексу. Означене спонукає здійснити пошук можливих варіантів удосконалення правового врегулювання контролю за такими передачами.

Метою статті є обґрунтування адміністративно-правової моделі державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, а також формування практичних пропозицій удосконалення міжнародних домовленостей, що регулюють суспільні відносини в досліджуваній сфері.

Огляд літератури. Проведене дослідження ґрунтується на працях українських вчених, що зробили внесок у розвиток національної правової доктрини. Аналіз наукових доробків теоретиків права В. Авер'янова, Ю. Битяка, Є. Додіна та вчених, що досліджують питання військового права, І. Коропатніка, С. Петкова, І. Шопіної уможливив встановлення загальнотеоретичних положень військової та адміністративної галузей юридичної науки. Правові погляди вказаних дослідників стали основою

здійснення подальшого наукового пошуку, адже суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, безсумнівно є предметом регулювання саме адміністративного права. У працях вчених Д. Хом'якова, Н. Скляр, Я. Бенедик, Ю. Желізко висвітлені питання правового регулювання проблем, пов'язаних із контролем за обігом товарів подвійного використання, перетину кордону такими товарами, забезпечення експортного контролю в Україні. Концептуальні розробки вчених-юристів стали важливим елементом формування уявлення про сучасний стан порядку врегулювання здійснення контролю за міжнародними передачами вказаних товарів як на національному рівні, так і в межах дії міжнародних режимів експортного контролю. Черговий етап збройної агресії проти України став свідченням необхідності продовження здійснення досліджень заради пошуку шляхів обмеження можливостей держави-агресора здійснювати імпорт товарів подвійного використання.

Методи

Під час здійснення дослідження використовувались загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція. Базовим для наукового дослідження став загальноприйнятий в юриспруденції формально-юридичний метод. Використання методу аналізу під час огляду ряду вказаних джерел дозволило виокремити необхідну для подальшого здійснення наукової розвідки інформацію щодо випадків виявлення іноземних товарів подвійного використання в озброєнні, що використовується державою-агресором, а також обсягу імпорту такою державою деяких категорій вказаних товарів та шляхи їх поставок. Також вказаний метод застосовувався під час роботи з

© Севост'яненко Денис, 2024

національними нормативно-правовими актами, деякими міжнародними домовленостями та актами Європейського Союзу, які певною мірою врегульовують питання національного та міждержавного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання. Виокремлення деяких норм таких актів, а також з'ясування їхнього змісту завдяки формально-юридичному методу, надало змогу отримати знання щодо засад здійснення державного контролю за окресленою темою статті діяльністю на теренах України, у державах Європейського Союзу та державах-членах Вассенаарської домовленості. Використання методу синтезу дозволило систематизувати та послідовно викласти отримані знання щодо видів реалізації державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання в Україні, а також віднайти прогалини в Установчих документах Вассенаарської домовленості.

Результати

Невід'ємним елементом військово-технічного співробітництва між державами є імпорт та експорт товарів військового призначення та подвійного використання. Слід зауважити, що такі складники варто узагальнити відповідно до усталеної термінології. Зокрема, положеннями Закону України "Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання" передбачено, що під поняттям "міжнародні передачі товарів" слід розуміти експорт, імпорт, реекспорт, тимчасове вивезення за межі України, тимчасове ввезення на територію України, а також транзит такою територією товарів військового призначення та подвійного використання (Верховна Рада України, 2003).

Положеннями вказаного Закону визначено, що товари подвійного використання – це окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, окрім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України (Верховна Рада України, 2003).

У Регламенті (ЄС) 2021/821 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2021 р. про встановлення режиму Союзу для контролю за експортом, брокерською діяльністю, технічною допомогою, транзитом і передачею товарів подвійного використання також наведено визначення поняття "предмети подвійного використання", що є подібним до вищезазначеної дефініції. Предмети подвійного використання – це предмети, у тому числі програмне забезпечення та технології, які можуть використовуватися як у цивільних, так і у військових цілях, і включають предмети, які можуть бути використані для проектування, розробки, виробництва або використання ядерної, хімічної чи біологічної зброї або засобів її доставки, а також всі предмети, які можуть бути використані як для невибухових цілей, так і для будь-якої допомоги у виробництві ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв (Council of the European Union, 2021).

Враховуючи цілі згадуваних юридичних актів, факт виокремлення такої категорії, як "товари (або ж предмети) подвійного використання" свідчить про небезпідставну необхідність правового врегулювання як міжнародного обігу таких товарів, так і контролю за таким

обігом. Ба більше, посилення контролю за міжнародними передачами таких товарів є одним із актуальних завдань, що стоять перед Україною та всією світовою спільнотою, адже на відміну від очевидної мети застосування товарів військового призначення, можливість застосування товарів подвійного використання суто в цивільних цілях зумовлює існування певних винятків у обмеженнях щодо таких передач. Наприклад, у ст. 1е Регламенту Ради (ЄС) № 765/2006 від 18 травня 2006 р. про обмежувальні заходи з огляду на ситуацію в Білорусі та участі Білорусі в російській агресії проти України передбачено заборону на передачу товарів та технологій подвійного використання будь-яким юридичним чи фізичним особам у Білорусі або ж для використання в Білорусі, а також заборону на надання технічної допомоги, фінансової допомоги, брокерських та інших послуг, пов'язаних із передачею, виробництвом, обслуговуванням та користуванням відповідними товарами та технологіями будь-яким юридичним чи фізичним особам у Білорусі або ж для використання в Білорусі. Водночас положення наведеної статті передбачають певні випадки не застосування таких заборон, якщо товари та технології подвійного використання призначені для певних цілей, а саме: гуманітарні цілі, медичні цілі, фармацевтичні цілі, запобігання або ліквідація наслідків події, що має значний вплив на здоров'я людей або ж навколишнє середовище, міждержавне співробітництво в космічних програмах тощо (Council of the European Union, 2006). Зауважимо, що заборона експорту вказаних товарів була запроваджена Регламентом Ради (ЄС) 2022/355 від 2 березня 2022 р. про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 765/2006 про обмежувальні заходи з огляду на ситуацію в Білорусі (Council of the European Union, 2022).

Звісно, необхідність підтримання на належному рівні міжнародної та регіональної безпеки є причиною існування особливих правил експортного контролю за товарами подвійного використання, а також запроваджених ембарго у сфері міжнародних передач таких товарів, що встановлені певними міжнародними організаціями або окремими державами. Ризик отримання відповідних товарів терористичними організаціями або ж урядами деяких держав спонукає світову спільноту запроваджувати та вдосконалювати певні обмежувальні заходи як на національному рівні, так і на рівні міжнародних домовленостей у цій сфері. Питання щодо унеможливлення реалізації вказаних загроз стають особливо актуальними в умовах збройного конфлікту, адже факт імпорту відповідних товарів стороною конфлікту, щодо якої запроваджені ембарго у цій сфері, є викликом для всієї міжнародної системи контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання. Промовистим підтвердженням такої тези слугують численні випадки виявлення елементів іноземного виготовлення в озброєнні, що застосовується під час збройної агресії проти України, а також випадки експорту деяких товарів подвійного використання до держави-агресора вже після запровадження ембарго. Ось лише деякі з них:

- поставка верстата, виготовленого німецькою компанією Spinner, що може використовуватися для виготовлення боеприпасів. Як вказує видання "Економічна правда", у компанії відреагували на таке звинувачення та наголосили на своїй підтримці запроваджених міжнародних санкцій. "Якщо ймовірна доставка справді відбулася, це було здійснено третіми сторонами без нашого відома чи участі" – повідомили у компанії (Trar Aggressor, 2023);

- закупівля Російським технологічним університетом системи SkyEye, що призначена для виявлення понад 330 моделей дронів на відстані до 35 км. Вказана система виготовляється канадською компанією Skyscope Technologies Inc. (Пилипів, 2023);

- виготовлення та застосування державою-агресором певних видів озброєнь, що містять іноземні складові частини. Наприклад, згідно з інформацією, опублікованою у відкритій базі даних, розробленої Національним агентством з питань запобігання корупції, у крилатій ракеті 9M727 "Іскандер-К", якою було завдано удару по місту Чернівці 19 серпня 2023 р., виявлено обладнання, виготовлене такими американськими компаніями: Spansion, Maxim Integrated Products, Integrated Silicon Solution та Analog Devices (Національне агентство з питань..., 2023).

Слід звернути увагу на спільне дослідження представників Київської школи економіки та Міжнародної робочої групи Єрмака-Макфолла "Challenges of Export Controls Enforcement" від 11 січня 2024 р. Група експертів виявила, що в період із січня по жовтень 2023 р. держава-агресор імпортувала "бойові товари" на суму 8,77 млрд дол. (Bilousova et al., 2024, p. 4). "Бойові товари" (або ж "предмети високого пріоритету") – певні заборонені товари подвійного використання та передові технології, що використовуються російськими збройними силами й які виявлені на полі бою в Україні (інтегральні схеми, антени, підшипники тощо). Такі товари згруповані в єдиний список, розроблений Генеральним директором з питань фінансової стабільності, фінансових послуг і союзу ринків капіталу (департамент Європейської комісії) – List of Common High Priority Items (Directorate-General for ..., 2023).

Водночас у вказаному дослідженні виокремлено ще одну категорію – "критичні компоненти" (автомобільне обладнання, дрони, навігаційне обладнання тощо). Дослідники зазначають, що порівняно з "бойовими товарами" "критичні компоненти" не містять певні товари подвійного використання, які здебільшого не застосовують саме з військовою метою, проте охоплюють більш ширший спектр інших типів таких товарів. Протягом періоду із січня по жовтень 2023 р. держава-агресор імпортувала "критичних компонентів" на суму 22,23 млрд дол. (Bilousova et al., 2024, p. 4, p. 8). До речі, у праці вже згаданого колективу авторів висвітлено шляхи постачань "критичних компонентів" у попередньому вказаному періоді за такими шаблями:

- країна виробника, тобто місце розташування штаб-квартири компанії, що виготовила товар: США – 15,1 %, ЄС – 6,8 %, Тайвань – 4,7 %, інші держави "коаліції" – 6,3 %. Загалом за держави "коаліції" – 32,8 %. КНР – 41,2 %, інші держави – 5,5 %, дані відсутні – 20,5 %;

- країна походження, тобто місце виготовлення товару: ЄС – 11,5 %, Тайвань – 5 %, США – 3,8 %, інші держави "коаліції" – 6,9 %. Загалом за держави "коаліції" – 27,2 %. КНР – 58,7 %, Малайзія – 3 %, В'єтнам – 1,8 %, інші держави – 9,2 %;

- країна продавця, тобто місце розташування суб'єкта, що здійснив остаточний продаж: ЄС – 6,7 %, інші держави "коаліції" – 7,1 %. Загалом за держави "коаліції" – 13,8 %. КНР – 38,9 %, Гонконг – 18,1 %, Туреччина – 8,4 %, ОАЕ – 4,2 %, держави Євразійського економічного союзу – 2,5 %, інші держави – 14,1 %;

- країна відправлення, тобто територія, з якої був відправлений товар: ЄС – 8,2 %, інші держави "коаліції" – 4,7 %. Загалом за держави "коаліції" – 12,9 %. КНР –

53,8 %, Гонконг – 12,9 %, Туреччина – 8,2 %, ОАЕ – 3,7 %, інші держави – 8,5 % (Bilousova et al., 2024, pp. 11–14).

Із наведених даних варто зробити декілька висновків. *По-перше*, майже третина імпортованих державою-агресором визначених товарів подвійного використання виготовляється компаніями, зареєстрованими в державах, що запровадили певні обмеження щодо таких поставок. *По-друге*, деяка частина із цих товарів постачається через посередників у третіх країнах (КНР, Туреччина, Вірменія, ОАЕ тощо). Викликає занепокоєння також великий обсяг компаній, зареєстрованих у спеціальному адміністративному районі Гонконг (КНР), що здійснюють кінцевий продаж деяких видів товарів подвійного використання до Росії. У звіті Секретаріату Світової організації торгівлі від 11 жовтня 2023 р. щодо огляду торговельної політики Гонконгу, КНР зазначено, що імпорту для подальшого реекспорту є основним складником загального товарного експорту Гонконгу. У товарній структурі такого реекспорту переважають машини та електрообладнання (телекомунікаційне, напівпровідники, комп'ютерна техніка) (World Trade ..., 2023, p. 7, p. 18). Варто вважати, що на підставі ч. 2 п. 7 Угоди між Державною митною службою України та Департаментом мит і акцизів Гонконгу, Китай, про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах, Державна митна служба України має право зробити запит до відповідного органу за кордоном з метою встановлення деяких даних щодо таких передач (Угода між..., 2010).

Отже, зважаючи на існуючі проблеми у сфері міжнародних передач товарів подвійного використання, актуальним завданням стає удосконалення правового врегулювання процедури контролю за такими передачами. В Україні правовою основою здійснення державного контролю за діяльністю, пов'язаною з міжнародними передачами товарів подвійного використання, є ряд нормативно-правових актів, а також міжнародних домовленостей у цій сфері. Відповідно до положень Закону України "Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання", а також Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 86, варто виокремити деякі види реалізації державного контролю за міжнародними передачами окреслених темою статті товарів (Верховна Рада України, 2003; Кабінету Міністрів України, 2004).

1. Контроль за суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів

1.1. *Реєстрація*. Положеннями національного законодавства України встановлюються особливі вимоги для суб'єктів господарювання або державних замовників у сфері оборони, що мають намір здійснювати міжнародні передачі товарів подвійного використання. Такі органи та юридичні особи повинні зареєструватися у Державній службі експортного контролю України (далі – ДСЕК) як суб'єкти здійснення міжнародних передач товарів. Задля цього такі суб'єкти подають відомості та документи, що необхідні для проведення попередньої експертизи товарів. Після вчинення встановлених законодавством процедур ДСЕК видає посвідчення про реєстрацію як суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів.

1.2. *Внутрішньофірмовий експортний контроль*. Суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів на всіх етапах повинен створити систему внутрішньофірмового експортного контролю. ДСЕК надає такому суб'єкту інформаційно-методичну допомогу, а також здійснює атестацію таких систем.

1.3. Дозвіл, висновок та міжнародний імпортерний сертифікат. Для отримання дозволу, висновку чи міжнародного імпортерного сертифіката суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів має право звернутися з письмовою заявою до ДСЕК. У заяві зазначають дані, необхідні для проведення експертизи та прийняття рішення по суті заяви, зокрема достовірні відомості про суб'єктів, що беруть участь у здійсненні міжнародних передач товарів, про товари та порядок їх міжнародної передачі.

1.4. Переговори. Вбачається, що суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів має право проводити переговори з контрагентом щодо укладення зовнішньоекономічного договору (контракту) на поставку товарів подвійного використання до держави, до якої встановлене часткове ембарго, тільки в разі отримання позитивного висновку ДСЕК. Такий суб'єкт зобов'язаний надати звіт про підсумки проведення вказаних переговорів.

1.5. Укладення зовнішньоекономічного договору (контракту). Суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів укладає зовнішньоекономічний договір (контракт) відповідно до законодавства України. Проте у сфері міжнародних передач товарів подвійного використання існують відповідні заборони. Суб'єкту заборонено укладати контракт, якщо йому стало відомо про можливість використання таких товарів: а) з метою виготовлення зброї масового ураження або засобів її доставки; б) у цілях, що не передбачені договором; в) іншим кінцевим споживачем.

1.6. Митні формальності. Митні органи здійснюють митні формальності, необхідні для пропуску через митний кордон України, випуску у відповідний митний режим товарів подвійного використання на підставі відповідного дозвільного документа на здійснення міжнародних передач товарів, отриманого від ДСЕК із використанням механізму "єдиного вікна".

1.7. Контроль за кінцевим споживанням в Україні. Контроль за застосуванням імпортованих товарів подвійного використання кінцевими споживачами здійснюється на підставі: а) аналізу звітів суб'єктів господарювання; б) шляхом проведення вибіркового перевірок фактичного використання таких товарів кінцевими споживачами. Такі перевірки можуть здійснювати посадові особи ДСЕК, відповідні міжвідомчі контрольні комісії. Участь представників держави-експортера в перевірці дозволяється, якщо така можливість передбачена зовнішньоекономічним договором або міжнародним договором, учасниками якого є така держава та Україна.

1.8. Звітність. Суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів надає письмові звіти про проведені переговори (у випадках, вказаних попередньо), про фактично здійснені імпорт та експорт товарів, про використання товарів у заявлених цілях. На вимогу ДСЕК такий суб'єкт надає інформацію та документи, що необхідні для здійснення заходів експортного контролю.

2. Контроль за кінцевим використанням товарів подвійного використання за кордоном

Суб'єкт здійснення міжнародних передач товарів зобов'язаний надати до ДСЕК усю відому йому інформацію про кінцеве використання товарів, які заплановано передати, а також оригінали документів про гарантії використання таких товарів виключно у заявлених кінцевим споживачем цілях. Також вбачається, що такий суб'єкт повинен вживати заходів для перевірки доставки та кінцевого використання експортованих товарів.

До речі, ДСЕК уповноважений здійснювати перевірку доставки або ж кінцевого використання товарів на будь-якому етапі міжнародної передачі. Для проведення такої перевірки ДСЕК має право залучати розвідувальні

органи України. Зокрема, п. 4 розд. IX Закону України "Про розвідку" передбачено, що Служба зовнішньої розвідки України та розвідувальний орган Міністерства оборони України забезпечують розвідувальною інформацією визначених Президентом України споживачів серед учасників і суб'єктів військово-технічного співробітництва, а також беруть участь у заходах державного експортного контролю, контролю за виконанням міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення і засобів її доставки, дотримання режимів заборони або обмеження військово-технічного співробітництва з окремими державами (Верховна Рада України, 2020).

Проте варто зауважити, що така перевірка використання іноземними кінцевими споживачами товарів подвійного використання може проводитися лише в разі, якщо про це вказано у зовнішньоекономічному договорі або у міжнародній угоді, учасниками якого є іноземна держава та Україна. Слід вказати, що положення ст. 11 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 21 березня 2014 р. передбачають встановлення регулярного політичного діалогу між Сторонами щодо подальшого вдосконалення системи національного експортного контролю задля забезпечення нагляду за кінцевим застосуванням товарів та технологій подвійного використання (Україна, 2014).

Ураховуючи означене, слід проаналізувати деякі норми Регламенту (ЄС) 2021/821 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2021 р. про встановлення режиму Союзу для контролю за експортом, брокерською діяльністю, технічною допомогою, транзитом і передачею товарів подвійного використання. Положеннями ст. 27 вказаного Регламенту передбачені певні заходи контролю, які повинні здійснювати експортери товарів подвійного використання. На таких суб'єктів покладено обов'язок вести реєстри щодо свого експорту відповідно до національного законодавства. Вказані реєстри повинні містити документи, у яких викладена така інформація:

- опис предметів подвійного використання;
- кількість предметів подвійного використання;
- назва та адреса експортера та вантажоодержувача;
- якщо відомо, кінцеве використання та кінцевий користувач предметів подвійного використання.

Такі документи мають зберігатися щонайменше п'ять років після закінчення календарного року, у якому відбувся експорт. Також вказується, що такі документи мають бути надані на вимогу компетентному органу (Council of the European Union, 2021).

Варто зауважити, що чинна редакція наведеної норми може дещо ускладнювати реалізацію заходів контролю за кінцевим використанням експортованих товарів, адже необхідність висвітлення експортером інформації про цілі кінцевого призначення та кінцевого споживача предмета подвійного використання лише за умови, якщо експортеру такі дані відомі, може призвести до недобросовісного виконання ним обов'язків у сфері міжнародних передач вказаних товарів, що створює передумови для неконтрольованого реекспорту імпортованих товарів до третіх держав.

Також у межах дослідження слід звернути увагу на деякі положення Вассенаарської домовленості щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання. Варто наголосити, що Вассенаарська домовленість є міжнародним режимом експортного контролю, який створений у 1995 р. Учасницями

такого режиму є 42 держави, зокрема Україна, яка приєдналася до домовленостей у 1996 р. Держави-члени досягли консенсусу щодо певних правил контролю за передачею деяких видів озброєнь та товарів і технологій подвійного використання. Додатками до домовленості слугують: *по-перше*, Перелік товарів і технологій подвійного використання (далі – Перелік), що містить дев'ять розділів та два додатки – Чутливий перелік та Дуже чутливий перелік; *по-друге*, Перелік військового спорядження. До речі, держави-учасниці Вассенаарської домовленості домовились здійснювати обмін визначеними даними щодо міжнародних передач вказаних товарів, а саме:

- обмін інформацією про передачі звичайних озброєнь державам, що не є учасницями домовленості;
- обмін інформацією про ліцензії, у видачі яких було відмовлено державам, що не є учасницями домовленості, якщо йтиметься про предмети, які зазначені в Переліку товарів і технологій подвійного використання, зокрема й у додатках;
- обмін інформацією про видачі ліцензії або передачі предметів, включених до Чутливого переліку та Дуже чутливого переліку до держав, що не є учасницями домовленості (Україна, 1996).

Слід зауважити, що Чутливий перелік та Дуже чутливий перелік містять лише деякі категорії товарів подвійного використання з основного Переліку. Наприклад, жоден предмет із категорії 4 "Комп'ютери" Переліку не міститься у Дуже чутливому переліку. У Чутливому переліку вказано лише одну підкатегорію – 4.A.1.a.2. Електронні комп'ютери та супутні обладнання, що мають захист від випромінювання, вищий за показники, наведені в Переліку. Та і ці вимоги не застосовуються для комп'ютерів, що спеціально розроблені для цивільної авіації (Secretariat of the Wassenaar..., 2023, p. 78, p. 173, p. 179).

Вказане дає підстави стверджувати про відсутність зобов'язання держав-членів здійснювати обмін інформацією про передачі третім державам товарів подвійного використання, що не входять до Чутливого переліку та Дуже чутливого переліку (фактично більшість товарів подвійного використання). Варто припустити, що існування норми, яка встановила би вимогу здійснення обміну даними щодо всіх міжнародних передач товарів подвійного використання до держав, які не є учасницями домовленості, може привести до зменшення обсягів товарів подвійного використання, що передаються через такі держави до держави-агресора. Наприклад, через КНР та Гонконг, КНР, що не є учасниками Вассенаарських домовленостей і з території яких до Росії потрапляє 66,7 % від загального обсягу імпортованих такою державою вказаних категорій товарів подвійного використання (Bilousova et al., 2024, p. 14).

Варто вважати, що право реалізації наміру здійснення таких змін перебуває в компетенції Міністерства закордонних справ України, адже відповідно до Порядку участі представників України в діяльності міжнародних режимів експортного контролю, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1072, зовнішньополітичне відомство організовує вироблення узгодженої позиції Української Сторони для її відстоювання представниками України під час Пленарного засідання та засідання Робочої групи Вассенаарської домовленості (Кабінет Міністрів України, 2017). Щоправда, слід враховувати той факт, що держава-агресор також є членом такого міжнародного режиму експортного контролю, що вимагає особливо відповідального підходу уповноважених осіб під час планування шляху

досягнення консенсусу з іншими представниками держав-учасниць щодо впровадження таких змін.

Також положеннями вказаної Домовленості передбачено, що держави-учасниці періодично зустрічатимуться (принаймні раз на рік) для прийняття певних рішень, зокрема й щодо цілей та подальшого розвитку домовленості. До речі, випадки внесення змін до самих Установчих документів такого режиму вже відбувались, а саме, у 2001 р., вочевидь після терористичного акту 11 вересня 2001 р. у місті Нью-Йорк, США, угода була доповнена положенням про боротьбу з тероризмом шляхом запобігання придбання звичайних озброєнь і товарів та технологій подвійного використання терористичними угрупованнями, організаціями та окремими терористами (Україна, 1996). Означене свідчить про існування можливості досягнення консенсусу з іншими учасниками домовленості щодо внесення пропонованих змін, які можуть спонукати уряди інших держав-членів посилити національний контроль за експортом товарів подвійного використання у зв'язку з існуванням необхідності здійснювати обмін інформацією про такі передачі на міждержавному рівні.

Дискусія і висновки

Отже, ґрунтуючись на результатах дослідження, що здійснили представники Київської школи економіки та Міжнародної робочої групи Єрмака–Макфола, а також аналізі національних нормативно-правових актів, міжнародних угод та актів Європейського Союзу, зроблено ряд висновків та пропозицій, які, у разі їх врахування, можуть покращити порядок правового врегулювання контролю за міжнародними передачами визначених товарів.

1. Третина імпортованих державою-агресором визначених категорій товарів подвійного використання виготовляється компаніями, зареєстрованими в державах, що запровадили певні обмеження щодо таких поставок. Значна частина із них зареєстрована в державах Європейського Союзу. Реекспорт виготовлених такими компаніями товарів подвійного використання до держави-агресора компаніями, що зареєстровані в третій державі, є проявом існування випадків неефективної реалізації компаніями-виробниками функції контролю за кінцевим використанням товарів подвійного використання, а також діяльністю кінцевого споживача таких товарів. Однією з причин, яка може створювати передумови для вказаних обставин, є чинна редакція ст. 27 Регламенту (ЄС) 2021/821 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2021 р. про встановлення режиму Союзу для контролю за експортом, брокерською діяльністю, технічною допомогою, транзитом і передачею товарів подвійного використання (Council of the European Union, 2021). Вказане положення встановлює обов'язок експортера висвітлювати в документах, що мають бути включені до детального обліку або реєстру свого експорту, інформацію про кінцевого споживача та цілі кінцевого використання лише за умови, якщо експортеру такі дані відомі.

2. Значна частина компаній, що здійснює реекспорт товарів подвійного використання, зареєстрована у спеціальному адміністративному районі Гонконг (КНР). Зважаючи на положення Угоди між Державною митною службою України та Департаментом мит і акцизів Гонконгу, Китай, про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах, Державна митна служба України має право надіслати запит до іншої Сторони вказаної міжвідомчої угоди з метою встановлення деяких даних щодо таких передач (Державна митна служба України, 2010).

3. В Україні державний контроль за міжнародними передачами товарів подвійного використання здійсню-

ється на підставі Закону України "Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання" та Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 86 (Верховна Рада України, 2003; Кабінету Міністрів України, 2004). Деякі види реалізації такої діяльності висвітлені у дослідженні.

4. Положення Вассенаарської домовленості визначають необхідність здійснення обміну інформацією між державами-членами щодо: а) передач звичайних озброєнь державам, що не є учасниками домовленості; б) ліцензій, у видачі яких було відмовлено державам, що не є учасниками домовленості, якщо йтиметься про предмети, зазначені в Переліку товарів і технологій подвійного використання, зокрема й у додатках; в) видачі ліцензій або передач предметів, що входять до Чутливого переліку та Дуже чутливого переліку, державам, що не є учасниками домовленості (Україна, 1996). До речі, складно повністю погодитися з науковицею Юлією Желізко, яка зауважила, що держави-члени здійснюють обмін інформацією про поставки товарів (технологій) подвійного використання (Желізко, 2021, с. 152). Обмін саме такою інформацією, як вже було зауважено, здійснюється лише щодо товарів і технологій подвійного використання, що входять до Чутливого переліку та Дуже чутливого переліку, які не охоплюють більшість вказаних товарів і технологій.

5. Існування припису щодо необхідності здійснення обміну інформацією про передачі всіх товарів та технологій подвійного використання до держав, що не є членами Вассенаарської домовленості може спонукати уряди держав-членів посилити національний контроль за міжнародними передачами таких товарів. Положення Порядку участі представників України в діяльності міжнародних режимів експортного контролю, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р., дають підстави стверджувати, що Міністерство закордонних справ України є органом, уповноваженим здійснити розробку проекту змін до Установчих документів Вассенаарської домовленості, а також розробку плану досягнення консенсусу з іншими державами-членами щодо впровадження таких змін (Кабінет Міністрів України, 2017).

Подяки, джерела фінансування. Автор висловлює вдячність доктору юридичних наук, професору, полковнику І.М. Коропатніку, а також усьому колективу науково-педагогічних працівників кафедри військового права Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка за методичну допомогу, надану під час виконання дослідження.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (2003). *Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання* (Закон України від 20.02.2003 № 549-IV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>
- Верховна Рада України. (2020). *Про розвідку* (Закон України від 17.09.2020 № 912-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>
- Державна митна служба України. (2010). *Угода між Державною митною службою України та Департаментом мит й акцизів Гонконгу, Китаю, про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах* (Міжнародний документ від 04.09.2010 № 344_005). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344_005#Text
- Желізко, Ю.М. (2021). Процес формування механізму контролю за товарами (технологіями) подвійного використання. В О.О. Нестуля та ін. (Ред), *Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів* (с. 151–153). Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі (ПУЕТ)". http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10531/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0_2021.pdf#page=152

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>

Кабінет Міністрів України. (2004). *Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання* (постанова від 28.01.2004 № 86). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF#Text>

Кабінет Міністрів України. (2017). *Порядок участі представників України в діяльності міжнародних режимів експортного контролю* (постанова від 27.12.2017 № 1072). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2017-%D0%BF#Text>

Національне агентство з питань запобігання корупції. (2023). *Відкрита база даних іноземних компонентів у зброї*. https://sanctions.nazk.gov.ua/military-components/?ComponentsList%5Bcountry_id%5D=&ComponentsInfo%5Bmanufacturer_en%5D=&ComponentsList%5Btitle_uk%5D=4090&ComponentsInfo%5Bmarking%5D=

Пилипів, Ігор. (2023, 15 листопада). *Російський університет в обхід санкцій купив у Канаді систему виявлення дронів*. Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/15/706617/>

Трап Aggressor. (2023, 20 вересня). *Німецький верстат для виготовлення боеприпасів просто зараз прямує до Росії*. Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/20/704544/>

Україна. (1996). *Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання* (Міжнародний документ від 01.07.1996 № 998_177). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_177#Text

Україна. (2014). *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* (Міжнародний документ від 21.03.2014 № 984_011). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Bilousova, O. et al. (2024). *Challenges of Export Controls Enforcement. How Russia Continues to Import Components for Its Military Production*. KSE Institute & Yermak-McFaul International Working Group on Russian Sanctions. <https://kse.ua/about-the-school/news/challenges-of-export-controls-enforcement-how-russia-continues-to-import-components-for-its-military-production/>

Council of the European Union. (2006). *Council Regulation (EC) No 765/2006 of 18 May 2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine* (Regulation of 18.05.2006). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02006R0765-20230805#C6-3>

Council of the European Union. (2022). *Council Regulation (EU) 2022/355 of 2 March 2022 amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus* (Regulation of 02.03.2022). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/355>

Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. (2023). *List of Common High Priority Items* (Version of September 2023). https://finance.ec.europa.eu/publications/list-common-high-priority-items_en

European Parliament, Council of the European Union. (2021). *Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items (recast)* (Regulation of 20.05.2021). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/821/oj>

Secretariat of the Wassenaar Arrangement. (2023). *List of Dual-Use Goods and Technologies and Munitions List* (Public documents of 1.12.2023). <https://www.wassenaar.org/control-lists/>

World Trade Organization. (2023). *Trade Policy Review. Hong Kong, China*. https://www.wto.org/english/tratop_e/tptr_e/tp550_e.htm

References

Bilousova O. et al. (2024). *Challenges of Export Controls Enforcement. How Russia Continues to Import Components for Its Military Production*. KSE Institute & Yermak-McFaul International Working Group on Russian Sanctions. <https://kse.ua/about-the-school/news/challenges-of-export-controls-enforcement-how-russia-continues-to-import-components-for-its-military-production/>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *Procedure for the participation of representatives of Ukraine in the activities of international export control regimes* (Approved by the Resolution of 27.12.2017 № 1072) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2017-%D0%BF#Text>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2004). *The procedure for state control over international transfers of dual-use goods* (Approved by the Resolution of 28.01.2004 № 86) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF#Text>

Council of the European Union. (2006). *Council Regulation (EC) No 765/2006 of 18 May 2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine* (Regulation of 18.05.2006). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02006R0765-20230805#C6-3>

Council of the European Union. (2022). *Council Regulation (EU) 2022/355 of 2 March 2022 amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus* (Regulation of 02.03.2022). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/355>

Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. (2023). *List of Common High Priority Items* (Version

of September 2023). https://finance.ec.europa.eu/publications/list-common-high-priority-items_en

European Parliament, Council of the European Union. (2021). *Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items* (recast) (Regulation of 20.05.2021). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/821/oj>

National Agency on Corruption Prevention. (2023). *Open database of foreign components in weapons* [in Ukrainian]. https://sanctions.nazk.gov.ua/military-components/?ComponentsList%5Bcountry_id%5D=&ComponentsInfo%5Bmanufacturer_en%5D=&ComponentsList%5Btitle_uk%5D=4090&ComponentsInfo%5Bmarking%5D=

Pylypiv, Igor. (2023, 15 листопада). (2023). *Russian university buys drone detection system from Canada to circumvent sanctions*. *Ekonomichna pravda* [in Ukrainian]. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/15/706617/>

Secretariat of the Wassenaar Arrangement. (2023). *List of Dual-Use Goods and Technologies and Munitions List* (Public documents of 1.12.2023). <https://www.wassenaar.org/control-lists/>

State Customs Service of Ukraine. (2010). *Agreement between the State Customs Service of Ukraine and the Customs and Excise Department of Hong Kong, China, on cooperation and mutual administration assistance in customs matters* (International document of 04.09.2010 № 344_005) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344_005#Text

Trap Aggressor. (2023, September 20). *A German ammunition manufacturing machine is on its way to Russia right now*. *Ekonomichna pravda* [in Ukrainian]. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/20/704544/>

Ukraine. (2014). *Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the*

one part, and Ukraine, of the other part (International document of 21.03.2014 № 984_011) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Ukraine. (1996). *The Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies* (International document of 01.07.1996 № 998_177) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_177#Text

Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). *On State Control over International Transfers of Military and Dual-Use Goods* (Law of Ukraine of 20.02.2003 № 549-IV) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *About on intelligence* (Law of Ukraine of 17.09.2020 № 912-IX) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>

World Trade Organization. (2023). *Trade Policy Review: Hong Kong, China*. https://www.wto.org/english/tratop_e/tptr_e/tp550_e.htm

Zhelizko, J. (2021). The process of forming a mechanism for controlling dual-use goods (technologies). In O. Nestulia et al. (Eds.), *Current issues of the theory and practice of goods examination* (pp. 151–153). Higher educational institution of the UUCS "Poltava University of Economics and Trade" (PUET) [in Ukrainian]. http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10531/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0_2021.pdf#page=152

Отримано редакцією журналу / Received: 31.01.24
Прорецензовано / Revised: 19.02.24
Схвалено до друку / Accepted: 26.02.24

Denys SEVOSTIANENKO, PhD Student
ORCID ID: 0000-0001-5443-4179
e-mail: sevostianenko@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LEGAL PRINCIPLES OF STATE CONTROL OVER INTERNATIONAL TRANSFERS OF DUAL-USE GOODS

Background. *The need to control international transfers of dual-use goods remains an urgent need of the entire International Community in the twenty-first century, as such processes are accompanied by the risk of obtaining these goods by international terrorist groups, international criminal organizations and governments of states against which restrictive measures have been introduced. The purpose of the article is to provide a theoretical justification for the administrative and legal model of state control over international transfers of dual-use goods.*

Methods. *In the course of the study, the author used the general scientific methods of analysis, synthesis, induction, deduction, as well as the formal legal method.*

Results. *The analysis of the study, conducted by representatives of the Kyiv School of Economics and the Yermak-McFaul International Working Group, resulted in the identification of the necessary information on the volume of imports by the aggressor state of certain types of dual-use goods, as well as on the routes of supply of such goods. As it turned out, a third of such imported goods were manufactured by companies registered in states that have imposed certain restrictions on such transfers and many of which are parties to the Wassenaar Arrangement. It is worth noting that this agreement does not provide for the exchange of information on transferred dual-use goods (except for those covered by the Sensitive List and the Very Sensitive List). The existence of a provision establishing the need to exchange information on international transfers of all dual-use goods to states that are not parties to the specified export control regime will encourage governments of member states to strengthen national control over international transfers of such goods.*

Conclusions. *Several conclusions and proposals have been developed to improve the regulation of state control over international transfers of dual-use goods. In particular, the need for the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to develop, first, draft amendments to the Wassenaar Arrangement's founding documents to launch the exchange of information between member states on the transfer of all dual-use goods to non-parties to the agreement, and, second, a plan to reach consensus with other member states on the implementation of such amendments.*

Keywords: *military-technical cooperation, dual-use goods, Wassenaar Arrangement, export control, legal regulation, administrative law, international treaties.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.